

Марина Будзар
Київ

Проблема ідентичності як механізму конструювання соціальних практик особистості: до створення «інтелектуальної біографії» Григорія Галагана

Ще на початку минулого сторіччя було висунуто тезу, що людство, йдучи у нову добу, опинилося в ситуації, коли людина стала цілком «проблематичною», коли вона вже не тільки не розуміє власної природи («хто вона є»), але й усвідомлює це нерозуміння¹. Відповідно впродовж наступних років «історія спільнот» замінювалася на «історію персон», та якщо від початку перевага віддавалася так званим «історичним особистостям», пізніше у «епіцентрі» досліджень опинилася «людина з натовпу», особа настільки пересічна, що саме реконструкція її життя, з'ясування її реакції на події уможлиблювала оцінювання умонастроїв широкого суспільного загалу.

Переакцентування історичних розвідок відповідно стратегій постмодерну актуалізувало антропологічний, соціальний та філософський ракурси досліджень, спільною передумовою яких стало твердження про те, що концепція історії має діяти як силове поле, у котрому упорядковується хаотичний фрагментарний матеріал².

Індивід як «історична особа» постав у складному структурованому просторі, де перебування на кожному із шаблів забезпечено різноманітними формами волевиявлення. Пошук та реалізація таких форм завжди залежатимуть від кількох факторів: особистий інтерес, індивідуальний вибір, визначення мети та засобів її досягнення, усвідомлення особою, котра бере участь у події, свого ставлення до явищ, що її утворюють чи супроводжують. Відповідно історична біографістика у межах «нвої біографічної історії» чи «персональної історії» за відправну позицію дослідницьких розвідок бере реконструкцію закономірностей формування та еволюції самосвідомості індивіда, відтворення тих узагальнених форм, що в них він відчував власну тотожність світові, вбачав своє місце у відповідному соціумі, ширше – у

---

¹ Шелер М. Человек и история // THESIS. Вип. 3. М., 1993. С. 132.

² Репина Л.П. История исторического знания / Л.П.Репина, В.В.Зверева, М.Ю.Парамонова. М., 2004. С. 277.

певному світовому устрої. Реалізація такого «особистісного проекту» потребує аналізу ідентифікаційних механізмів входження індивіду до суспільного простору, налагодження зв'язків з найближчим оточенням, великою соціальною спільнотою та «історичним часом» загалом.

У конструюванні соціальних практик особистості рушійною силою є така форма ідентифікація, що її П. Рікер назвав «ірсе-ідентичність» чи нарративна ідентичність. Репрезентована через подію (оцінювання себе в явищі) та через оповідь (узгодження з навколишнім внаслідок висловлення), вона прояснюється тільки через залучення індивіда до соціального оточення та «не містить у собі жодного твердження, яке б стосувалося так званого незмінного ядра особи...»³. У багатоваріантності подій, учасником яких є особа, постає кілька видозмін ідентичності, на перетині яких, кожен раз у конкретній ситуації, людина робить життєвий вибір, чим й визначається її подальша доля.

Якщо основою ідентифікаційного процесу є індивідуальний доцільний вибір та персональна ініціатива, то саме стратегії теорії ідентичності – «тілесної», що ґрунтується на чуттєвих характеристиках людського організму та, відповідно, незмінних формах самовизначення, та «особистісної», яка базується на самосвідомості та прояснюється через залучення індивіда до історичних, соціальних й культурних процесів, найбільш ефективні для реконструкції історії життя певної особи. Продуктивність такого підходу обумовлюється ідентифікацією індивідуума у мережі соціальних, історичних та соціокультурних контактів відбувається внаслідок встановлення взаємозв'язку між персональним досвідом індивідуума та практиками існування соціуму, внаслідок, за слушним твердженням сучасного дослідника, «проголошення присутності серед речей в історичному часі, що пов'язане зі штучним створенням образу себе в оточенні речей і подій...»⁴.

Такий шлях біографічних розвідок дозволяє діяти відразу у кількох площинах: сфера особистісної поведінки тієї персони, чия діяльність досліджується, історичний соціум, у якому ця особа сформувалася, мислила, працювала, практики опанування нащадками результатів життєдіяльності окремої персони та усієї історичної спільноти. Співставлення цих аналітичних площин підсилює «нерв інтриги» у реконструюванні передусім інтелектуальної біографії певної особи – історії формування індивідуальної свідомості, накопичення власного досвіду та реалізації його у значущих формах соціальної активності. Інтрига виникає через порівняння ідентифікаційного проекту, створеного людиною внаслідок самовизначення, ставлення до особистості сучасного їй соціуму (різних груп його) та оцінювання резуль-

³ Рікер П. Сам як інший / пер. с франц. К., 2002. С. 8. Як відомо, парним до поняття «ірсе-ідентичність» Рікер запропонував дефініцію «ідем-ідентичність» зі значення «тотожний собі», відповідний власній природі, власній тілесності.

⁴ Артеменко А.П. Функціональність ідентичності // Гуманітарний часопис. 2010. №2. С. 14.

татів її діяльності нащадками, змінюваного відповідно до перемін історичного та культурного контекстів.

Важко назвати таку історичну особистість (як і пересічну особу, власне), котрій не були б притаманні власні «парадокси ідентифікації», зміна світоглядних пріоритетів від юнацьких років до зрілості, непросте налагодження стосунків із соціумом внаслідок реалізації персональних життєвих проєктів.

Особливу цікавість, на нашу думку, мають викликати долі тих персон, котрі були, передусім, людьми соціальної дії, позитивний результат якої в еволюційному розвитку певної спільноти виявився досить значним не лише для того часу, коли вони жили, але й для майбутнього. Серед таких особистостей – Григорій Павлович Галаган (1819–1888) – один з найпомітніших серед політичних, громадських та культурних діячів України середини та другої половини ХІХ століття, котрий вже сучасниками був охарактеризований як той, хто «потребу живої справи носив у самому собі»⁵. В особі цього передостаннього з козацького-старшинського роду Галаганів наявний цілий спектр характеристик: поміщик та підприємець, громадський діяч, послідовний захисник інтересів українського селянства під час впровадження реформи 1860-х – 1870-х років, просвітник, котрий постійно опікувався питаннями народної освіти, мислитель, близький до Московського гуртка слов'янофілів і водночас до Київської Старої Громади, етнограф, голова Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, учасник Історичного імені Нестора-літописця та Археографічного товариств тощо. Ці характеристики, власне, визначилися вже на межі ХІХ–ХХ століть у публікаціях сучасників, котрі знали Григорія Галагана особисто⁶, та були доповнені чи то скореговані у розвідках вчених (істориків, мистецтвознавців, культурологів) і публіцистичних статтях впродовж ХХ століття та, особливо, у пострадянські часи⁷. Але твердження з некрологу, поданого у «Київській старовині» 1888 року, – «всеосяжна, критична біографія Григорія Павловича Галагана належить майбутньому»⁸ – не втратило сенсу, передусім тому, що від початку й до тепер життєвий шлях цієї непересічної особи реконструюється у межах «макро-історичного» підходу, коли проблема

⁵ Мищенко Ф.Г. П. Галаган: некролог // Киевская старина. 1888. № 11. С. 3.

⁶ Галагановский фамильный архив / коммент. А. Лазаревского // Киевская старина. 1883. Т. 7, № 11/12. С. 452–469; Степович А. На Галаганівщині літом 1927 р. // Україна. 1929. Кн.1–2. С. 81–92.

⁷ Косаревський І.О. Садиба в Сокиринцях. К., 1959. 19 с.; Матвеев А. Родина Галаганів: історичні контрасти // Вітчизна. 1995. № 7-8. С. 115–117; Будзар М.М. Садиба Галаганів у Сокиринцях на Чернігівщині за 200 років: історичні та культурні перетворення. Харків, 2012; вип. 45. С. 165–171; Тимошенко А. Громадська і благодійна діяльність Г. Галагана // Сіверянський літопис. Чернігів, 2006. № 5. С. 82–96; Ткаченко Т.В. Громадська та благодійницька діяльність Г.П.Галагана: дис. ... канд. іст. наук. Переяслав-Хмельницький, 2002. 199 с.

⁸ Мищенко Ф.Г. П.Галаган... С. 3.

самоідентифікації, власного світоглядного визначення людини від юнацьких років до старості, що може бути висвітлена передусім на підставі аналізу джерел особистісного походження, залишається поза увагою дослідників.

До сьогодні концептуальною основою біографічної характеристики Григорія Галагана є дві тези, сформульовані більше ніж сто років тому.

Перша з них: за народженням представник правлячої еліти (поміщик, великий землевласник), тільки завдяки особистим якостям зміг вийти «за межі» того соціального кола, до якого належав («родові та станові традиції, атмосфера дитинства та юності не мали <...> нічого такого, що сприяло б вихованню у майбутньому діячеві інтересів вищого гатунку...»⁹).

Друга: виходець з козацько-старшинського роду, нобілітованого до кінця XVIII, сформувався у народницьких та слов'янофільських симпатіях завдяки впливу наставника – Федора Васильовича Чижова (1811–1877), його «українофільство» стало продовженням цих світоглядних пріоритетів («це слов'янофільство не заважало йому залишатися українофілом <...>, нападки слов'янофілів на українофільство як сепаратизм Галагану завжди здавалися непорозумінням...»¹⁰). Одним з дослідників на початку 2000-х років ці формулювання були переосмислені у такий спосіб: у своїй діяльності Г. Галаган «поступово перетворювався із студента-мрійника у <...> державного діяча, патріота і високосвідомого громадянина, який щиро переймався як проблемами окремої людини, так і проблемами загальнонаціональними»¹¹.

Чи можна сприймати ці умовиводи як аксіому, чи, можливо, механізм особистісної ідентифікації Григорія Галагана мав більш складне виявлення, опосередковане не тільки протистоянням соціальному середовищу, але й відчуттям безумовного зв'язку з ним, яке у певний спосіб видозмінювалося впродовж життя?

Відповідь на питання, у який спосіб культурні традиції, звичаї, уявлення, що були успадковані Г. Галаганом від народження, увійшли у певне протиріччя з тим виховним досвідом, котрий він отримав в юнацькі роки, але не були зруйновані, ставши невід'ємним складником світогляду вже зрілої особистості, надасть хоча б частковий аналіз великого корпусу особистих джерел, передусім, щоденників, мемуарних уривків, які мали форму публіцистичних нарисів, кількох статей програмового змісту, що розкривають ставлення автора до понять «культурна традиція», «історико-культурна спадщина», «українець», «малоросійський» тощо¹².

Впродовж усього життя Григорій Галаган вів особисті нотатки, що збереглися в Інституті рукопису у вигляді кількох десятків зошитів й

⁹ Там само.

¹⁰ *Павловский И.Ф.* Полтавцы: иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители. Полтава, 1914. С. 151.

¹¹ *Тимошенко А.* Громадська і благодійна діяльність Г. Галагана, с. 90.

¹² Спочатку ці нотатки були більш деталізованими, пізніше – більш конспективними. Значна частина їх не оприлюднена, уривки з деяких публікувалися тільки наприкінці XIX століття, ще деякі наводилися в дисертаційних дослідженнях останніх років.

записників, сторінки яких заповнені скорописом. Ці щоденні (чи майже щоденні) записи містять як дрібниці з життя «панича», а пізніше – великого землевласника та одного з найбільш впливових суспільних діячів у Лівобережній Україні, так і відомості, які допомагають реконструювати еволюцію не тільки світогляду їхнього автора, але й його ставлення до самого себе, позиціонування особистісної життєвої позиції.

Домінантою щоденників 21-однорічного Г. Галагана є щира любов до місцевості, де він виріс, до прабатьківської дідици – панської садиби у селі Сокиринці (тоді – Полтавської губернії). Розмірковуючи про вибір подальшого життєвого шляху, він констатував у особистих записах: «не багатство утримує мене від служби – мене утримують Сокиринці <...> Вам хочу присвятити я життя своє...»¹³. Особи, близькі до Григорія Галагана, засвідчували у нього високий рівень відчуття краси навколишнього: «подейкують, що був він великий естетик, – писав О. Лазаревський. – Цей бік його духовного ества, ймовірно, поклав початок його любові до Малоросії...»¹⁴. Насправді, сторінки «Щоденника» за 1840–1841 роки сповнені описів чудових краєвидів парку у Сокиринцях та картин відпочинку серед паркової зелені: «Вечір дивний, солов'ї співали звідусіль, вода була немов плесо! Усі <...> поїхали під місток ротонди і потім берегом до Святого яру. Там різнокольорові ліхтарі висіли на деревах, і колодязь був чудово освітлений. Звідти поїхали ми в оранжерею, де був бал до о пів на третю ранку...»¹⁵. Такі, до речі, поширені серед нащадків дворян-землевласників у багатьох куточках Російської імперії, настрої ще не є свідченням створення певної поведінкової програми, але саме вони лягли у її підґрунтя. Відмітимо також, що, за спостереженнями дослідників, характерною рисою джерел особового походження, створених особами з кола «малоросійського» (українського лівобережного) панства є «камерність, зосередженість на внутрішньому світі людини <...> У свідомості малоросійського дворянина на першому плані – людина й людські стосунки...»¹⁶. Враження юного Григорія Галагана від перебування у родовій садибі цілком відповідають традиції споглядання себе й свого оточення, сформованій у середовищі лівобережного дворянства.

Закоханість не тільки у прабатьківську садибу у Сокиринцях, але й в усе, пов'язане з українськими реаліями, характеризує світовідчуття Г. Галагана у подальшому. Зокрема, у «Нотатках про все, що стосується селян сокиринських і усіх інших економій...», основним змістом яких є аналіз господарських повсякдень значних маєтностей, успадкованих тоді 27-річним Г. Галаганом, описано, як на світському прийомі у північній столиці перед

¹³ *Матеріали* для біографії Г.П.Галагана // Київська старовина. 1898. Т. 62, № 7/9. С. 207.

¹⁴ Там само. С. 193.

¹⁵ Там само. С. 223.

¹⁶ *Гончаренко Н.* Національне дворянство та національна самосвідомість // Українська генеалогія: теорія, методологія, історія та практика. К., 1996. С. 47.

молодим поміщиком постав образ української землі: «уявлення моє пропонує картину, від якої серце завмирає: я бачу <...> пишній і такий ароматний степ, ось він розстелився під <...> ясным вечірнім небом і на ньому могили за могилою, <...> та чую я пісню жайворонка, й тягнеться степом довгий обоз чубатих чумаків, котрі гордовито виступають перед поважними <...> волами, й ось іде розкішна чорнобрива дівчина у стрічках й квітках із задумливими очима...»¹⁷. Можна б було оцінити почуття, висловлене в цих рядках (до речі, зовсім й не оригінальних за формою), як примху чи то «позу» молодого власника, котрому лише в околицях Сокиринець належали 12 тисяч десятин землі, а повсюдно у двох губерніях – Полтавській та Чернігівській – до 40 тисяч десятин, якщо б вони не підкріплювалися повсякчасно висловлюваним ставленням автора до селян, володіти якими йому судилося від народження: «Я люблю вас, незлобivi українці <...>, даруй мені, Боже, сили, даруй спроможність полюбити їх сильніше, допоможи мені померти з думкою, що я був їм корисний, що я хоч якось наблизив їх до щастя...»¹⁸. Тобто, як бачимо, вже у молоді роки Григорія Галагана його ідентифікаційні стратегії, в основі яких містилася любов до «родинного гнізда», визначилися як прагнення гідно виконувати свою соціальну роль, несучи «користь» тим, чиїм безумовним «повелителем» йому судилося бути.

В. Ульяновський у коментарі до книги спогадів М. Стороженка «Моє життя» визначив цю закоханість у свою землю, що, за його формулюванням, обмежувалася «переважно панською садибою та околицями», як одну «лише любов без будь-яких спроб усамостійнення та артикуляції окремішньої своєї праці <...> від загальноімперського середовища, що мало суто російське забарвлення»¹⁹. Безумовно, це судження у певній мірі є слухним щодо «програми» життєдіяльності панства українського Лівобережжя, але у випадку з Г. Галаганом не все так однозначно. Його юнацька любов до «сімейного гнізда» з часом із романтично-захопленої перетворилася на свідомо-раціональну, причому підкріплювалася розміркуваннями господарського сенсу, що, власне, притаманне світогляду «поміщицької спільноти» на теренах Російської імперії, в українських землях зокрема. Недаремно у нотатках «Про ставлення поміщика до селян і селян до поміщика (лист до друга)», що залишилися у особистих паперах Г. Галагана, необхідними умовами успішного землекористування та створення прибуткового господарства у межах «маєтку як економії» визнані прагнення господаря «вивчити проблему» та особисте зацікавлення: «Головна вимога <...> – глибоке ґрунтовне вивчення предмету твоєї роботи та повсякчасні особисті зайняття ним. Передусім спочатку живи безвиїзно у селі, можливо й взимку, віддавайся своїй справі усією душею...»²⁰.

¹⁷ *ІР НБУ ім. В. І. Вернадського*, ф. І, оп. 1, спр. 6922, арк. 35 зв.

¹⁸ Там само.

¹⁹ *Стороженко М.В. З мого життя / упоряд. і вс. ст. В. Ульяновського*. К., 2005. С. 33.

²⁰ *ІР НБУ ім. В. І. Вернадського*, ф. І, оп. 1, спр. 6926, арк. 8.

Із часом діяльність із розвою садиби тлумачилася Григорієм Галаганом як обов'язок перед предками. Майже через двадцять років після записів у юнацькому щоденнику Г. Галаган саме це переконання хоче передати синові у автобіографічному нарисі «Під дубами: сімейна хронічка. «Ми з тобою, – писав він, – маємо наше сімейне гніздо міцно та гарно влаштоване, наші милі Сокиринці, де вже п'ять поколінь нашої фамілії жили та померли, залишив нам статок добре доглянутий та ім'я, нічим не заплямоване...»²¹. Звернімо увагу на завершення фрази: «родове ім'я, нічим не заплямоване». Передостанній з Галаганів не схильний був ставитися до родоначальника династії, Гната Галагана, як до зрадника козацьким чеснотам й війську Запорізькому, хоча у подальшому було утворено легенду про тлумачення ним наглої раптової смерті єдиного сина, 16-річного Павла Галагана, як наслідку козацького прокляття: «Подейкували, – писав у нарисі «В Сокиринці до Галаганів» замісник директора Прилуцького краєзнавчого музею Г. Гайдай, – що Галаган після смерті сина почав вірити в містику, повірив і у прокляття запорозьких характерників на весь його рід...»²². Щоденниковий запис 1883 року розкриває ставлення Г. Галагана до такого тлумачення дій свого прапрадіда: «Дочитав Мазепу Костомарова, цікава книга <...> Мій предок Гнат презентований як жорстокий зрадник Січі Запорозької. З умовиводом Костомарова погодиться неможливо: або обмежений погляд, або – il joue double jeu (веде подвійну гру – переклад мій, М. Б.). був би час та більше сили – написав би про це статтю...»²³.

Навіть заснування Колегії імені Павла Галагана автори нарисів про цей рід тлумачили як «спокуту гріхів, що переслідують Галаганів рід з часів їхнього предка Гната...»²⁴, хоча сам засновник цього навчального закладу висловився щодо причин його розбудови цілком недвозначно: «Нам лишилося одне із двох: або віддатися цілковитій і безкінечній печалі, <...> або, долаючи цю печаль, пориватися до того, щоб наш нещасливий син продовжував жити в інших <...> Ми обрали останнє...»²⁵. До речі, це досить раціональне обґрунтування свого рішення відповідало як дієвій натурі Г. Галагана, так і багаторічній праці його саме «на ниві» культурно-просвітницької роботи, зокрема у Полтавському регіоні, передусім у Прилуцькому повіті, де, за

²¹ *ІР НБУ ім. В. І. Вернадського*, ф. І, оп. 1, спр. 6886, арк. 1.

²² *Гайдай Г.* В Сокиринці до Галаганів // *Скарбниця*. 1996. № 12 (52). С. 4: козакі прокляли зрадника до сьомого коліна. Павлусь саме й був отим сьомим коліном Гната Галагана, на якому цей рід і закінчився. Також цікаво, як ця легенда змінювалася задля вимог політичної кон'юнктури: у статті 1920-х років смерть сина подавалася як помста околишніх панів за послідовну позицію Г. Галагана у справі реформи 1861 року (*Семенчик М.* Свідки минулого // *Хроніка-2000*. Вип.41-42. К., 2001. С. 383).

²³ *Отривки* из дневника Г.П.Галагана, 1883-1884 // *Киевская старина*. 1902. Т. 76. № 3. С. 156.

²⁴ *Матвеев А.* Родина Галаганів: історичні контрасти. С. 117.

²⁵ *ІР НБУ ім. В. І. Вернадського*, ф. І, оп. 1, спр. 6884, арк.6.

словами А. Степовича, завдяки його політиці підтримання народної освіти, у 70-80-х роках ХІХ століття значно збільшилася місцева сільська інтелігенція, так що місцевість навколо Сокиринець «скоро зробилася одною з найінтелігентніших земель на Лівобережжі...»²⁶.

Тобто образ панської садиби у Сокиринцях, що вже у юнацьких щоденниках Г. Галагана визначився як метафора «ідеального місця», пізніше став основою для формування певних міфологем, пов'язаних з пам'яттю про побут предків, і, ширше, про національні святині.

Палацово-парковий комплекс, започаткований і в основному створений за ініціативою батька Григорія Галагана, Павла Григоровича, впродовж 1823–1829 років за проектом архітектора П. Дубровського, учня Д. Джилярді, та вченого-садівника І. Бістерфельда, у зрілі роки сприймався господарем як те, що, попри свою естетичну довершеність, порушувало старовинну садибу: «Марно б ми шукали слідів прадідівського життя, все, ними влаштоване, було зовсім знищено твоїм дідом, котрому потрібний був простір для його генеральних планів...»²⁷.

Ідентифікаційні орієнтири Григорія Галагана у момент особистісної зрілості визначилися шляхом усвідомлення певних цінностей через елементи штучного речового та нерукотворного природного світу, такі цінності концентрувалися для нього у площині національного та особисто-людяного. Саме тому унаочненням живої пам'яті про минуле стали дуби Сокиринської садиби, що оточували місце, де колись стояв старопанський будинок, «живі істоти, що пережили усі ці переломи людського життя, <...> почали своє існування задовго до початку чого-небудь, побудованого у цих місцях...»²⁸. Родинна традиція, котра для автора нарису «Під дубами» збережена навіть у назвах цих дерев – «дуб фамільний», де три стовбури виходять з одного кореню й зливаються верхівками, «дуб непохитний», чий два стовбури зрослися між собою, «два брати» (два стовбури досить далеко відійшли одне від одного, хоча й з'єднані верхівками в одну масу зелені), «дуб кудрявий», чий віти широко розкинуті та спускаються до самої землі²⁹, – перетворилася у свідомості Г. Галагана на національну традицію – любові до рідної землі, підтримки та вшанування продуктів її культурно-історичної життєдіяльності. Цей комплекс «сакральних речей» асоціювався для нього передусім із артефактами доби Гетьманщини, творіннями козацької спільноти.

Власне, світоглядні орієнтири Григорія Галагана, що визначили його «ідентифікаційний проект», були продемонстровані ним ще задовго до написання «сімейної хронічки», про яку йшлося вище. Базою цього проекту стала тенденція до використання раніше сформованих культурних традицій –

²⁶ *Степович А.* На Галаганівщині літом 1927 р. С. 85.

²⁷ *ІР НБУ ім. В. І. Вернадського*, ф. І, оп. 1, спр. 6886, арк. 1 зв.

²⁸ Там само.

²⁹ Там само. Арк. 2: як родина святиня трактована навіть гілка на дубі «три брати», на висоті двох сажнів від землі, що майже висохла, але її не зрубали із-за спогадів: на ній влаштовано було гойдалку, де гойдалися діти з трьох поколінь родини Галаганів.

консервативна, що в українському культурному просторі активізувалася тоді, коли йшлося про виявлення національної сутності певного явища. Висловлювання Г. Галагана, що ними було реалізовано таку традицію, мали не письмову, але візуальну форму, та у майбутньому визначили окрему тенденцію в українському мистецтві пізньої нової та новітньої епох.

Першим таким візуальним текстом, який втілює ідентифікаційні пріоритети Г. Галагана, став портрет, замовлений молодим українським поміщиком під час перебування в Італії 1843 року художнику В. Серебрякову, де «сокиринський панич» зображений у козацькому строї у такий спосіб, що академічна манера письма «співпрацює» з деякими анахронічними деталями, притаманними українській портретній традиції доби бароко.³⁰ Репрезентативна функція цього портрету визначена місцем розміщення в інтер'єрах Сокиринського палацу – у робочому кабінеті Г. Галагана. У такий спосіб портрет візуально «поєднав» молодого тоді Г. Галагана з його прабатьками.

Публічною демонстрацією культурних пріоритетів Г. Галагана стало, безумовно, зведення панського будинку у садибі села Лебединці на початку 1850-х років за проектом Є. Червінського. У цьому починанні він прагнув відтворити українську панську садибу XVIII ст. за уявленнями про неї людини середини XIX століття, реалізувавши власні естетичні смаки, левову частку яких склали уявлення про певну «сільську ідилію», серед якої думка про сучасну розкіш замінюється пишнотами природи³¹. Доречно у цьому контексті згадати, що мріями про можливість утворити у межах панської садиби певний ідеальний світ, де б і селяни були щасливими, таку собі «Країну Утопію» у місцевості, обмеженій панським парком, просякнуті сторінки щоденників двадцятирічного Г. Галагана, цитовані вище. Він неодноразово згадує про гуляння для сокиринської сільської молоді, влаштовані на території садиби, про танці та ігрища, про чудові «малоросійські» пісні, про спільне полуднування, коли за довгими столами, вкритими скатертями, з однієї сторони сиділи хлопці, з іншої – дівчата, подавали пироги, м'ясо, паляниці, сметану, сало, хлопцям – горілку³². Головною турботою юного панича, автора цих записів, стало піклування про те, чи будуть любити його селяни, його, котрий повсякчасно ловив себе на думці, що йому приємно виглядати паном, господарем-деспотом перед селянами³³. У співставленні с цими думками роздуми про ідилічні свята молодих селян на лоні природи свідчать про складні процеси вибору шабля ідентифікації, узгодження викликів соціального стану, від яких двадцятилітній Г. Галаган не в силах відмовитися, з щирим бажанням використати свої владні можливості в інтересах селянської громади.

³⁰ Гаврилова С. Художник і меценат // Родовід. 1995 № 12. С. 53

³¹ Галаган Г. П. Письмо о малороссийском «будынке» // Киевская старина. 1904. Т. 86, № 7/8. С. 7.

³² Матеріали для біографії Г. П. Галагана. С. 213.

³³ Там само. С. 212.

У розбудові садибного комплексу в Лебединцях на кшталт тих, які існували в українській еліті козацько-старшинського походження, повністю визначився «світоглядний меседж» Г. Галагана, що його у повній мірі можна зрозуміти тільки з тексту програмового «Листа про малоросійський „будинок”». Цей нарис, оприлюднений майже через сорок років по закінченню будівництва, має усі ознаки епістолярної спадщини, розрахованої на публічне обговорення. У рядках «Листа...» позицію автора висловлено недвозначно: «Тут народилася в мене думка спробувати відтворити нашу старовинну малоросійську споруду. Я не смію сказати «архітектуру» – у ній нам відмовлено категорично. Але, до речі, чи не відмовляють нам короткозорі люди навіть в окремішності нашої мови, в оригінальності нашої народності, називаючи все це випадковими відтінками?...»³⁴. Основний посыл такого будівництва був втілений також у напису на сволоку, що підтримував кровлю будови: «Дім цей споруджено для оживлення переказів про життя предків у пам'яті нащадків...»³⁵.

Але, врешті-решт, змістове наповнення візуальних текстів, що висловлюють ідейно-ціннісну орієнтацію Г. Галагана, водночас актуалізує питання тлумачення ним самим власного соціального статусу та ставлення до цього питання його сучасників та нащадків. Послідовне позиціонування Г. Галаганом себе як потомка козацько-старшинських родів, консерватизм його поглядів, що ставав відчутнішим з віком, спричинили появу ще одного запиту – домагання ним певного гетьманського статусу та ставлення до наявності чи відсутності певного імперського титулу³⁶.

Щодо проблеми гетьманства, то не тільки один з перших біографів Г. Галагана, О. Лазаревський, переповідав плітки, поширювані серед чернігівського панства («Один із суперників Галагана, Ш., сказав одного разу дружині Чернігівського губернатора Голіцина: «Ви, княгине, сидите тут спокійно та не підозрюєте, що цієї миті чернігівці, може, ставлять Галагана на гетьманство»³⁷), але й сучасний історик-політолог характеризував його як претендента на гетьмана відновленої України, котрий говорив «про реставраційний монархічний гетьманський рух як про певний напрям українського політичного життя, до якого себе і зараховував...»³⁸.

³⁴ Галагана Г.П. Письмо о малороссийском «будынке». С. 2.

³⁵ Василенко В. В Лебединском «будынке» Г. П. Галагана // Киевская старина. 1900. Т. 70, №7/8. С. 20.

³⁶ Про це, зокрема, згадував й А. Степович: «Я знаю також людей, котрі <...> наполягали на тому, що Галаган усі свої справи залагоджує із розрахунку, щоб із часом за більш-менш вдалих обставин стати гетьманом Малоросії...» / *ІР НБУ ім. В. І. Вернадського*, ф. 179, оп. 1, спр. 130, арк. 6.

³⁷ Лазаревський О.М., Лазаревський М.І. Пам'яті мої: Pro domo sua / передм. І. Забіяки, О. Лазаревського; упоряд. І. Забіяки. К.; Самара, 2004. С. 173.

³⁸ Потульницький В. Світогляд українського лівобережного панства 2-ої половини ХІХ століття // Київська старовина. 2000. № 4. С. 36.

З приводу позиціонування Г. Галаганом себе як представника знатного роду також існувало немало суджень, одне з яких перепоїв Г. Лазаревський: на пропозицію клопотати про надання родові титулу Григорій Павлович нібито-то відповів у той спосіб, «Колись одному з Нарішкіних було запропоновано надати титул, той відповів, що рід Нарішкіних не потребує жодного титулу. Можу сказати, що й рід Галаганів, посвячений з Нарішкініми, остільки славний, що не потребує якогось титулу...»³⁹. Але й з приводу цього Г. Галаган висловився однозначно в одному з неопублікованих мемуарних уривків: я «чужий аристократичних претензій <...>, завжди вважав їх недоречними, особливо <...> в козацьких нащадках...»⁴⁰.

Тобто, розбіжність між особистісною ідентифікацією Г. Галагана та ставленням сучасників й нащадків до його суспільної ролі унаочнює складність процесу соціокультурної «легалізації» дій цієї історичної особи.

До речі, таке твердження підкріплено ще й свідченням І. Аксакова, котрий так переповідав рідним про гостювання у Сокиринцях влітку 1854 року: «Побачивши дім та сад, я сказав Галагану, що він не пан, а лорд Галаган, що його дуже збентежило та примусило гаряче виправдовуватися...»⁴¹. У цьому ж листі І. Аксаков говорить, що серед тієї розкоші, у якій Г. Галаган живе, він постійно переймається однією думкою: як саме у найкращий спосіб виправдати власне багатство перед своєю совістю⁴². Це зауваження примушує сказати про, можливо, найголовніше у проекті власної ідентифікації Григорія Галагана, його внутрішнього, особистого, визначення та зовнішньої, суспільної презентації, – ставлення до селянства та розуміння власного життєвого призначення.

Якщо до сьогодні характеристика Г. Галагана не позбавлена «соціального» тавра – поміщик, значний землевласник, чиє багатство «зросло за рахунок виснажливої праці кріпаків, а потім «відпущених» селян»⁴³, то раніше, у 1920-ті роки (пізніше така фігура, як поміщик-меценат, та ще й національно орієнтований, взагалі не була предметом розгляду), умовиводи були безапеляційними, хоча цікаво подивитися, як змінювалися акценти у тлумаченні одного й того ж самого тексту. Г. Галаган уявляв, пише Г. Лазаревський, що «любить декілька тисяч «селянських душ», які належали його батькам, а в наступному мусили належати йому. Але одночасно він вважав за цілком природне бити по обличчю старого свого служника, наказувати, шмагати різками іншу челядь за будь-яку провину...»⁴⁴. Щодо першого епізоду, то у щоденнику двадцятилітній Григорій Галаган, дізнавшись про смерть одного із селян, із гіркотою згадує, як вдарив його за

³⁹ Лазаревський Г. О. Київська старовина / упоряд. І. М. Забіяка, О. О. Лазаревський. К., 2007. С. 70.

⁴⁰ ІР НБУ ім. В. І. Вернадського, ф. І, оп. 1, спр. 688, арк. 1.

⁴¹ Аксаков І. С. Письма к родным (1849–1856). М., 1994. С. 187.

⁴² Там само.

⁴³ Матвеев А. Родина Галаганів: історичні контрасти. С. 116.

⁴⁴ Лазаревський Г. О. Київська старовина. С. 68.

те, що той був у нетверезому стані. Другий епізод, згаданий Г. Лазаревським, занотований у щоденнику так: «Вересень 4. Вперше покарав людину. Після 15 чи 16 ударів мені стало так боляче, що я сказав – досить, а сам пішов...»⁴⁵. Власне, різницю у інтерпретації запису сторонньою особою, тим більше, політично заангажованою чи вимушеною такою себе вдавати, та власне свідченням людини, котра опинилася у морально виснажливій ситуації вибору подальшого життєвого шляху, додатково розбирати не треба.

Одним з небагатьох дописувачів «радянської доби», хто прагнув довести, що історична особа має право на безпристрасне, об'єктивне оцінювання, був А. Степович, котрий, захищаючи Г. Галагана від звинувачень різного ґатунку, зокрема, й, у «поміркованому лібералізмі» та «романтичному етнографізмі», писав: «цей поміщик все життя намагався удосконалити повсякденне життя народу, піклувався про покращання його добробуту й багато зусиль та коштів витратив на практичну реалізацію тих засобів, за допомогою яких можна було зробити селян більш заможними...»⁴⁶. А. Степович наполягав, між іншим, на тому, що оцінювання такого практичного діяча, як Г. Галаган, потребує аналізу дієвих результатів його суспільної праці, але не теоретичних висловлювань⁴⁷.

Тобто, можемо пересвідчитися, що особа Григорія Павловича Галагана внаслідок реалізації його власного ідентифікаційного проекту постає на перетині життєвих виборів та можливостей особистісних інтерпретацій. Так, за соціальною стратифікацією він був поміщик, крупний землевласник, так, його світоглядні переконання з часом досить сильно «поправшали», так, його статки трималися на капіталі, створеному працею спочатку кріпосних, потім вільних людей, котрі були набагато біднішими за нього, але рівень соціальної активності, визначеності національних пріоритетів у його діяльності, практичної корисності його справ був настільки високим, що, власне, він заслуговує право на ставлення нащадків без будь яких обмовок та закидів.

Зазначимо також, що в основу конструювання механізму соціальних практик Григорія Галагана було покладено модель особистісної ідентичності, створеної внаслідок об'єднання таких складників, як відданість рідному краю, прагнення ефективно реалізувати власні зобов'язання перед селянською спільнотою, намагання підтримувати традиції історичної пам'яті, утлумачені як зобов'язання перед «предками та нащадками».

Сєбто, бачимо, що аналіз механізму ідентифікації шляхом визначення ступеню соціальної активності людини та співставлення її особистісної репрезентації, її власного «голосу» та реакцій на її дії, вчинки, роздуми сучасників та нащадків є безумовно ефективним для біографічних розвідок.

Як можемо пересвідчитися, нащадки нерідко виявляються неспроможними бачити певну історичну особистість поза нашарувань власних уподо-

⁴⁵ *Матеріали для біографії Г. П. Галагана*. С. 216.

⁴⁶ *ІР НБУ ім. В. І. Вернадського*, ф. 179, оп. 1, спр. 130, арк. 4.

⁴⁷ Там само.

бань та переконань, сприймати її у розмаїтті тих конкретних соціальних практик, в яких ця персона реалізовувалася відповідно до власних ідентифікаційних стратегій. Тому досить часто біографістика набагато більше говорить про той час, коли ця біографія створювалася, ніж про той, в якому ця особа жила та діяла.

Відповідно, «інтелектуальна біографія» історичної особи, передусім такої, котра, як Григорій Галаган, отримує нерідко неоднозначну аксіологічну інтерпретацію, має створюватися на перетині приватного та суспільного, одиничного та колективного, зовнішньої презентації та особистісної ідентифікації.

